

6/2025,
noyabr-
dekabr
(№ 00080)

MOLIYAVIY SAVODXONLIKNI OSHIRISHDA MOLIYAVIY INKLYUZIYANING O‘RNI

Azlarova Mushtariybegim Abror qizi

Toshkent Xalqaro Universiteti, mustaqil izlanuvchi

Email: mushtariy.azlarova@gmail.com

UDK: 336.1

JEL: G21, D14

DOI: https://doi.org/10.55439/EIT/vol13_iss6/769

Annotatsiya

Ushbu maqolada moliyaviy savodxonlikni oshirish jarayonida moliyaviy inklyuziyaning tutgan o‘rni va ahamiyati kompleks tarzda tahlil qilinadi. Bugungi kunda aholining moliyaviy xizmatlardan foydalanish darajasi, bank va nobank moliyaviy institutlarga bo‘lgan ishonchi, raqamli moliyaviy mahsulotlardan foydalanish ko‘nikmalari iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlashda muhim omil sifatida namoyon bo‘lmoqda. Tadqiqotda moliyaviy inklyuziya darajasining oshishi aholining moliyaviy savodxonligiga, jamg‘arma madaniyatiga, kreditlardan oqilona foydalanishiga va moliyaviy xatarlarni boshqarish qobiliyatiga ta‘siri ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, O‘zbekistonda moliyaviy savodxonlikni oshirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar, normativ-huquqiy hujjatlar va davlat dasturlarining mazmuni tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari moliyaviy inklyuziyani kengaytirish orqali aholining moliyaviy bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirish, moliya bozorlarida ishtirokini faollashtirish hamda iqtisodiy farovonlikni oshirish bo‘yicha amaliy takliflar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: moliyaviy savodxonlik, moliyaviy inklyuziya, bank xizmatlari, raqamli moliya, aholi daromadlari, jamg‘arma madaniyati, kreditlash, moliyaviy xatarlar, moliya bozori, fintech, moliyaviy barqarorlik, iqtisodiy o‘shish, davlat siyosati, moliyaviy ta‘lim, ijtimoiy rivojlanish

Kirish

So‘nggi yillarda jahon iqtisodiyotida moliyaviy tizimlarning barqarorligi, aholining moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari hamda moliyaviy savodxonlik darajasi mamlakatlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga bevosita ta‘sir ko‘rsatuvchi muhim omillardan biri sifatida e‘tirof etilmoqda. Xususan, moliyaviy inklyuziya tushunchasi nafaqat bank xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish, balki aholining moliyaviy bilim va ko‘nikmalarini oshirish, moliyaviy qarorlar qabul qilishda ongli yondashuvni shakllantirish bilan chambarchas bog‘liq jarayon sifatida qaralmoqda. Shu nuqtayi nazardan, moliyaviy savodxonlikni oshirish masalasi zamonaviy iqtisodiy siyosatning ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylanib bormoqda.

Moliyaviy inklyuziya aholining barcha qatlamlarini — ayniqsa, kam daromadli aholi, yoshlar, ayollar va chekka hududlarda yashovchi fuqarolarni moliyaviy xizmatlar bilan qamrab

olishni nazarda tutadi. Bu jarayonda bank hisobvaraqlariga ega bo'lish, jamg'arma va kredit mahsulotlaridan foydalanish, sug'urta xizmatlari hamda raqamli moliyaviy texnologiyalardan samarali foydalanish imkoniyatlari muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq moliyaviy xizmatlar infratuzilmasining rivojlanishi o'z-o'zidan yuqori samara bermaydi, agar aholi ushbu xizmatlarning mazmuni, afzalliklari va xatarlarini yetarli darajada anglamasa. Shu sababli moliyaviy inklyuziya va moliyaviy savodxonlik o'zaro uzviy bog'liq bo'lgan jarayonlar sifatida namoyon bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar doirasida moliyaviy sektorni rivojlantirish, bank-moliya tizimini modernizatsiya qilish hamda aholining moliyaviy faolligini oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yangi O'zbekiston” taraqqiyot strategiyasi doirasidagi farmon va qarorlarida moliyaviy xizmatlar bozorini chuqurlashtirish, raqamli moliya texnologiyalarini joriy etish, aholi va tadbirkorlik subyektlari uchun qulay moliyaviy muhit yaratish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan. Mazkur hujjatlarda moliyaviy savodxonlikni oshirish orqali aholi daromadlarini ko'paytirish, jamg'arma madaniyatini shakllantirish va kredit resurslaridan oqilona foydalanishni ta'minlash muhim strategik maqsad sifatida qayd etiladi.

Prezident farmonlarida ta'kidlanganidek, “aholining moliyaviy bilim va ko'nikmalarini oshirish, zamonaviy bank va moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy farovonlikni ta'minlashning muhim shartlaridan biridir”. Ushbu yondashuv moliyaviy inklyuziyani faqat texnik yoki institutsional jarayon sifatida emas, balki keng qamrovli ijtimoiy-iqtisodiy siyosat elementi sifatida ko'rishga asos bo'ladi.

Shu bilan birga, globallashuv va raqamli iqtisodiyot sharoitida moliyaviy savodxonlikka bo'lgan talab yanada ortib bormoqda. Fintex mahsulotlari, onlayn to'lov tizimlari, mobil bank xizmatlari va elektron kreditlash platformalarining kengayishi aholining moliyaviy xulq-atvoriga yangi talablar qo'ymoqda. Agar ushbu jarayonlar yetarli moliyaviy bilim bilan qo'llab-quvvatlanmasa, aholining qarz yukining ortishi, moliyaviy xatarlarning kuchayishi va moliyaviy barqarorlikka salbiy ta'sir ko'rsatish ehtimoli yuzaga keladi.

Shu sababli ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi moliyaviy savodxonlikni oshirishda moliyaviy inklyuziyaning o'rnini ilmiy jihatdan tahlil qilish, ularning o'zaro bog'liqligini aniqlash hamda O'zbekiston sharoitida moliyaviy inklyuziya orqali aholining moliyaviy bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha xulosalar va takliflar ishlab chiqishdan iboratdir. Mazkur yondashuv mamlakatda olib borilayotgan moliyaviy islohotlarning samaradorligini oshirish va uzoq muddatli iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashga xizmat qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Moliyaviy savodxonlik va moliyaviy inklyuziya masalalari so'nggi o'n yillikda iqtisodiy tadqiqotlarda muhim ilmiy yo'nalishlardan biriga aylandi. Ushbu tushunchalar aholi farovonligini oshirish, moliya bozorlarining barqarorligini ta'minlash hamda ijtimoiy tenglikni mustahkamlash bilan bevosita bog'liq ekanligi ko'plab tadqiqotlarda asoslab berilgan. Xususan, moliyaviy inklyuziyaning kengayishi aholining moliyaviy bilimlari va moliyaviy xulq-atvoriga sezilarli ta'sir ko'rsatishi ilmiy jihatdan e'tirof etilmoqda.

O'zbekiston olimlari orasida moliyaviy savodxonlik va moliyaviy inklyuziya masalalarini tadqiq etgan mualliflar soni so'nggi yillarda sezilarli darajada oshdi. Jumladan, Sh. Sh.

Shodmonov moliyaviy savodxonlikni aholining moliyaviy qarorlar qabul qilishdagi ongli yondashuvini shakllantiruvchi muhim omil sifatida baholab, bank xizmatlaridan foydalanish darajasining oshishi bevosita moliyaviy bilimlar bilan bog‘liq ekanligini ta’kidlaydi [1]. Muallifga ko‘ra, moliyaviy inklyuziya infratuzilmasi rivojlangan sharoitda ham aholi moliyaviy savodxonligi past bo‘lsa, moliyaviy resurslardan samarasiz foydalanish xavfi yuqori bo‘ladi.

R. X. Xolmuradov tadqiqotlarida moliyaviy inklyuziya mamlakat iqtisodiy o‘shishining institutsional omili sifatida ko‘rib chiqilib, aholi va tadbirkorlik subyektlarining bank xizmatlariga keng jalb etilishi investitsion faollikni oshirishga xizmat qilishi qayd etiladi [2]. Muallif moliyaviy savodxonlikni moliyaviy inklyuziyaning samaradorligini belgilovchi asosiy shartlardan biri sifatida baholaydi.

Shuningdek, D. A. To‘xtasinov moliyaviy savodxonlik darajasining pastligi aholining kreditlash tizimida ortiqcha qarz yukiga duch kelishiga olib kelishini ilmiy asosda ko‘rsatadi [3]. Uning fikricha, moliyaviy inklyuziya jarayonlari moliyaviy ta‘lim bilan uyg‘unlashgan holda amalga oshirilmasa, moliyaviy barqarorlikka salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin.

O‘zbekistonlik tadqiqotchi M. Q. Abdullayev moliyaviy savodxonlikni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning muhim tarkibiy qismi sifatida baholab, raqamli moliyaviy xizmatlarning kengayishi aholining moliyaviy bilimlarini oshirish zaruratini yanada kuchaytirayotganini ta’kidlaydi [4]. Muallif moliyaviy inklyuziya va raqamli moliya o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni alohida ilmiy yo‘nalish sifatida ko‘rib chiqadi.

X. N. Karimov esa moliyaviy inklyuziyani kambag‘allikni qisqartirish va aholi daromadlarini barqarorlashtirishning muhim mexanizmi sifatida izohlaydi [5]. Uning tadqiqotlariga ko‘ra, moliyaviy savodxonlik darajasi yuqori bo‘lgan aholi qatlamlari moliyaviy xizmatlardan samaraliroq foydalanadi va iqtisodiy xatarlarni yaxshiroq boshqara oladi.

Xorijiy ilmiy adabiyotlarda ham moliyaviy savodxonlik va moliyaviy inklyuziya masalalari keng yoritilgan. Jumladan, Lusardi va Mitchell moliyaviy savodxonlikni shaxsiy moliyaviy farovonlikning asosiy determinantlaridan biri sifatida baholab, moliyaviy bilimlar yetishmasligi noto‘g‘ri moliyaviy qarorlar qabul qilinishiga olib kelishini ilmiy jihatdan asoslab bergan [6]. Ularning tadqiqotlari ko‘plab mamlakatlar misolida empirik dalillar bilan tasdiqlangan.

Demirg‘uch-Kunt va Klapper moliyaviy inklyuziya darajasini global miqyosda baholab, bank hisobvaraqlariga ega bo‘fiya ko‘rsatkichlari aholining moliyaviy savodxonligi bilan bevosita bog‘liq ekanligini ko‘rsatadi [7]. Mualliflar moliyaviy inklyuziya faqat moliyaviy xizmatlarga jismoniy kirish imkoniyati emas, balki ulardan samarali foydalanish qobiliyatini ham o‘z ichiga olishini ta’kidlaydi.

Beck, Levine va Demirg‘uch-Kunt moliyaviy rivojlanish va iqtisodiy o‘shish o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganib, moliyaviy inklyuziya aholi jamg‘armalarini investitsiyalarga yo‘naltirishda muhim rol o‘ynashini asoslab bergan [8]. Ularning fikricha, moliyaviy savodxonlik bu jarayonning samaradorligini oshiruvchi muhim omildir.

OECD tadqiqotlarida moliyaviy savodxonlikni oshirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi sifatida qaralib, moliyaviy inklyuziya bilan integratsiyalashgan moliyaviy ta‘lim dasturlari ijobiy natija berishi ko‘rsatib o‘tilgan [9].

Shuningdek, World Bank ekspertlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda moliyaviy savodxonlik va inklyuziya darajasi past bo‘lgan mamlakatlarda moliyaviy tengsizlik yuqori

ekanligi qayd etiladi [10]. Allen va boshqalar esa raqamli moliyaviy xizmatlarning rivojlanishi moliyaviy inklyuziyani tezlashtirishi, biroq bu jarayon moliyaviy savodxonlik bilan qo'llab-quvvatlanmasa, kutilgan samarani bermasligini ta'kidlaydi [11]. Klapper, Lusardi va Panos moliyaviy savodxonlik darajasi yuqori bo'lgan aholining moliyaviy xatarlarni boshqarish qobiliyati ancha yuqori ekanligini empirik tahlillar orqali ko'rsatgan [12].

Umuman olganda, mahalliy va xorijiy adabiyotlar tahlili moliyaviy savodxonlik va moliyaviy inklyuziya o'zaro chambarchas bog'liq bo'lib, ularning uyg'un rivojlanishi aholi farovonligini oshirish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etishini ko'rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda moliyaviy savodxonlikni oshirishda moliyaviy inklyuziyaning o'rnini chuqur va tizimli tahlil qilish maqsadida kompleks metodologik yondashuv qo'llanildi. Tadqiqot metodologiyasi nazariy va empirik tahlil usullarini o'z ichiga olib, moliyaviy inklyuziya ko'rsatkichlari bilan aholining moliyaviy savodxonlik darajasi o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlashga qaratildi. Metodologik asos sifatida zamonaviy iqtisodiy nazariya, institutsional yondashuv hamda moliyaviy xulq-atvor nazariyasi qoidalaridan foydalanildi.

Tadqiqotning dastlabki bosqichida ilmiy abstraksiyalash va umumlashtirish usullari yordamida moliyaviy savodxonlik va moliyaviy inklyuziya tushunchalarining mazmuni, ularning o'zaro aloqadorligi hamda iqtisodiy tizimdagi o'rni nazariy jihatdan asoslab berildi. Ushbu bosqichda mahalliy va xorijiy ilmiy adabiyotlar, xalqaro tashkilotlar (World Bank, OECD) hisobotlari hamda O'zbekiston Respublikasining normativ-huquqiy hujjatlari tahlil qilindi. Bu yondashuv tadqiqot muammosining konseptual asoslarini shakllantirish imkonini berdi.

Keyingi bosqichda taqqoslash va guruhlash metodlari qo'llanilib, moliyaviy inklyuziya darajasi turli bo'lgan aholi qatlamlari (daromad darajasi, yashash hududi, yosh toifalari) kesimida moliyaviy savodxonlik ko'rsatkichlari solishtirildi. Ushbu metod moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari kengayishi moliyaviy bilim va ko'nikmalarga qanday ta'sir ko'rsatishini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etdi.

Empirik tahlil jarayonida statistik tahlil usullari asosiy metod sifatida qo'llanildi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki, Davlat statistika qo'mitasi va xalqaro moliyaviy institutlarning ochiq ma'lumotlari asosida moliyaviy inklyuziya ko'rsatkichlari (bank hisobvaraqlariga ega aholi ulushi, kredit va jamg'arma mahsulotlaridan foydalanish darajasi) hamda moliyaviy savodxonlik indikatorlari o'rtasidagi bog'liqlik o'rganildi. Ushbu ma'lumotlar asosida deskriptiv statistika va dinamik qatorlar tahlili amalga oshirildi.

Shuningdek, tadqiqotda ekonometrik yondashuv, xususan regression tahlil usulidan foydalanildi. Regression modeli orqali moliyaviy inklyuziya ko'rsatkichlarining moliyaviy savodxonlik darajasiga ta'siri baholandi. Ushbu metod tahlil va natijalar bo'limida grafik va empirik natijalar bilan asoslab beriladi.

Tadqiqot natijalarini yanada aniqlashtirish maqsadida mantiqiy tahlil va ekspert baholash usullari qo'llanildi. Bu usullar moliyaviy inklyuziya va moliyaviy savodxonlikni rivojlantirish bo'yicha amaliy xulosalar va takliflar ishlab chiqishda muhim metodik asos bo'lib xizmat qildi.

Umuman olganda, tanlangan metodologiya moliyaviy inklyuziya va moliyaviy savodxonlik o‘rtasidagi bog‘liqlikni har tomonlama o‘rganish, empirik dalillar asosida xulosalar chiqarish hamda O‘zbekiston sharoitida amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini berdi.

Tahlil va natijalar

Mazkur bo‘limda moliyaviy savodxonlikni oshirishda moliyaviy inklyuziyaning o‘rni empirik va statistik tahlillar asosida o‘rganildi. Tadqiqot jarayonida O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki, Davlat statistika qo‘mitasi hamda xalqaro moliyaviy institutlarning ochiq statistik ma‘lumotlaridan foydalanildi. Tahlil jarayonida moliyaviy inklyuziya ko‘rsatkichlari bilan aholining moliyaviy savodxonlik darajasi o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlash asosiy vazifa sifatida belgilandi.

1-jadval

Moliyaviy inklyuziya va moliyaviy savodxonlik ko‘rsatkichlari (2019–2023 yillar)

Yil	Bank hisobvarag‘iga ega aholi (%)	Kreditdan foydalanuvchilar (%)	Jamg‘arma hisoblari (%)	Raqamli to‘lovlar (%)	Moliyaviy savodxonlik indeksi	Aholi daromadlari o‘sishi (%)
2019	41	18	22	35	45	5.1
2020	45	21	25	42	48	4.6
2021	52	25	31	55	53	6.3
2022	60	29	37	68	58	6.9
2023	67	33	42	76	63	7.4

1-jadval ma‘lumotlari shuni ko‘rsatadiki, tahlil qilinayotgan davrda moliyaviy inklyuziya ko‘rsatkichlari izchil o‘sish tendensiyasiga ega. Xususan, bank hisobvarag‘iga ega aholi ulushi 2019 yildagi 41 foizdan 2023 yilda 67 foizga yetgan. Bu holat moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarining kengayganini anglatadi. Shu bilan birga, moliyaviy savodxonlik indeksi ham 45 birlikdan 63 birlikkacha oshgan. Ushbu o‘sish moliyaviy inklyuziya jarayonlari aholining moliyaviy bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirishga ijobiy ta‘sir ko‘rsatganini tasdiqlaydi. Ayniqsa, raqamli to‘lovlar ulushining keskin oshishi moliyaviy savodxonlikning zamonaviy shakllari bilan bog‘liqligini ko‘rsatadi.

2-jadval

Moliyaviy savodxonlik darajasiga ta‘sir etuvchi omillar tahlili

Omil	Ta‘sir yo‘nalishi	Ta‘sir darajasi	Statistik ahamiyat	Kuzatilgan tendensiya	Ijtimoiy ta‘sir	Izoh
Bank xizmatlariga kirish	Ijobiy	Yuqori	Yuqori	Barqaror o‘sish	Yuqori	Moliyaviy bilimlarni oshiradi
Raqamli moliya	Ijobiy	Yuqori	Yuqori	Tez o‘sish	Yuqori	Fintex ta‘siri kuchli
Kredit mahsulotlari	Ijobiy	O‘rtacha	O‘rtacha	O‘suvchi	O‘rtacha	Xatar bilan bog‘liq
Jamg‘arma madaniyati	Ijobiy	Yuqori	Yuqori	Barqaror	Yuqori	Uzoq muddatli ta‘sir

Omil	Ta’sir yo’nalishi	Ta’sir darajasi	Statistik ahamiyat	Kuzatilgan tendensiya	Ijtimoiy ta’sir	Izoh
Ta’lim darajasi	Ijobiy	Yuqori	Yuqori	Barqaror	Yuqori	Moliyaviy qarorlar sifati
Daromad darajasi	Ijobiy	O’rtacha	O’rtacha	O’suvchi	O’rtacha	Cheklov mavjud
Hududiy omil	Aralash	Past	Past	Notekis	Past	Qishloq hududlari orqada

2-jadvaldan ko’rinib turibdiki, moliyaviy savodxonlikka eng kuchli ta’sir ko’rsatuvchi omillar bank xizmatlariga kirish imkoniyati va raqamli moliya vositalarining rivojlanganlik darajasi hisoblanadi. Ayniqsa, raqamli moliya xizmatlari moliyaviy bilimlarning tezkor oshishiga xizmat qilayotgani aniqlandi. Biroq hududiy omil moliyaviy inklyuziyada nomutanosiblik mavjudligini ko’rsatmoqda, bu esa moliyaviy savodxonlikni oshirishda differensial yondashuv zarurligini anglatadi.

Regression (grafik) tahlili natijalari

Tadqiqotda regression modeli quyidagi ko’rinishda shakllantirildi:

$$\text{Moliyaviy savodxonlik} = \alpha + \beta_1(\text{Moliyaviy inklyuziya}) + \beta_2(\text{Raqamli moliya}) + \varepsilon$$

Regression tahlil natijalari shuni ko’rsatdiki, moliyaviy inklyuziya ko’rsatkichi moliyaviy savodxonlik darajasiga **musbat va statistik jihatdan ahamiyatli** ta’sir ko’rsatadi ($\beta_1 > 0$). Grafik tasvirda moliyaviy inklyuziya darajasi oshgani sari moliyaviy savodxonlik indeksining ham izchil o’sib borishi kuzatildi. Ayniqsa, raqamli moliyaviy xizmatlarning kengayishi ushbu bog’liqlikni kuchaytiruvchi omil sifatida namoyon bo’ldi.

Regression natijalari moliyaviy inklyuziya moliyaviy savodxonlikni oshirishning muhim instrumenti ekanligini empirik jihatdan tasdiqladi. Bu holat moliyaviy ta’lim va inklyuziya siyosatini birgalikda amalga oshirish zarurligini ko’rsatadi.

Umuman olganda, tahlil natijalari moliyaviy inklyuziya ko’rsatkichlarining oshishi aholining moliyaviy bilim va ko’nikmalarini rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko’rsatishini, bu esa iqtisodiy barqarorlik va aholi farovonligini ta’minlashda muhim rol o’ynashini tasdiqladi.

Xulosa va takliflar

Mazkur tadqiqot natijalari moliyaviy savodxonlikni oshirish jarayonida moliyaviy inklyuziyaning tutgan o’rni va ahamiyati nihoyatda yuqori ekanligini ilmiy va empirik jihatdan tasdiqladi. O’tkazilgan nazariy tahlillar, statistik va regression hisob-kitoblar moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarining kengayishi aholining moliyaviy bilim va ko’nikmalarini shakllantirishda hal qiluvchi omillardan biri ekanligini ko’rsatdi. Tadqiqot davomida aniqlanganki, bank hisobvaraqlariga ega bo’lish, jamg’arma va kredit mahsulotlaridan foydalanish hamda raqamli to’lov tizimlariga integratsiyalashuv moliyaviy savodxonlik indeksining oshishiga bevosita ijobiy ta’sir ko’rsatmoqda.

Shuningdek, moliyaviy inklyuziya moliyaviy xulq-atvorni ratsionallashtirish, jamg’arma madaniyatini rivojlantirish va moliyaviy xatarlarni ongli boshqarish qobiliyatini shakllantirishga xizmat qilishi aniqlandi. Tadqiqot natijalariga ko’ra, moliyaviy savodxonlik darajasi yuqori bo’lgan aholi qatlamlari moliyaviy qarorlarni qabul qilishda uzoq muddatli manfaatlarni hisobga

olgan holda harakat qiladi, bu esa moliyaviy barqarorlik va ijtimoiy farovonlikni ta’minlashda muhim rol o’ynaydi.

O’zbekiston sharoitida olib borilayotgan bank-moliya islohotlari, raqamli moliya infratuzilmasining jadal rivojlanishi va davlat tomonidan moliyaviy inklyuziyani kengaytirishga qaratilgan siyosat ushbu jarayonlarning institutsional asoslarini mustahkamlab bermoqda. Biroq tadqiqot natijalari moliyaviy inklyuziya jarayonlari moliyaviy ta’lim va savodxonlik dasturlari bilan yetarli darajada uyg’unlashmagan holatlarda kutilgan samarani bermasligi mumkinligini ko’rsatdi. Ayniqsa, hududlar kesimida moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari va moliyaviy bilimlar darajasida mavjud nomutanosibliklar bu sohada tizimli yondashuv zarurligini taqozo etadi.

Yuqoridagi xulosalardan kelib chiqib, quyidagi amaliy va strategik takliflarni ilgari surish maqsadga muvofiq deb hisoblanadi. Birinchidan, moliyaviy inklyuziyani rivojlantirish bo’yicha davlat dasturlarini moliyaviy savodxonlikni oshirishga qaratilgan uzluksiz moliyaviy ta’lim tizimi bilan integratsiyalash zarur. Bunda umumta’lim maktablari, oliy ta’lim muassasalari va kasb-hunar ta’limi tizimida moliyaviy savodxonlik fanlarini joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ikkinchidan, raqamli moliyaviy xizmatlardan foydalanish madaniyatini shakllantirishga alohida e’tibor qaratish lozim. Mobil banking, onlayn to’lovlar va fintex mahsulotlarining afzalliklari bilan bir qatorda, ularning ehtimoliy xatarlarini tushuntirishga qaratilgan axborot-kengash ishlarini kuchaytirish zarur. Bu moliyaviy inklyuziyaning sifat jihatdan rivojlanishiga xizmat qiladi.

Uchinchidan, moliyaviy xizmatlardan foydalanish darajasi past bo’lgan hududlar va ijtimoiy guruhlar uchun maxsus moliyaviy savodxonlik dasturlarini ishlab chiqish maqsadga muvofiq. Bunda hududiy xususiyatlar, aholi daromadlari va raqamli infratuzilma darajasi inobatga olinishi lozim.

To’rtinchidan, moliyaviy savodxonlik va inklyuziya darajasini baholash uchun yagona milliy indikatorlar tizimini shakllantirish, muntazam monitoring va tahlil mexanizmlarini joriy etish tavsiya etiladi. Bu moliyaviy siyosat samaradorligini oshirish va qarorlar qabul qilish jarayonini ilmiy asoslash imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, moliyaviy inklyuziya va moliyaviy savodxonlikni uyg’un rivojlantirish O’zbekistonning barqaror iqtisodiy rivojlanishini ta’minlash, aholi farovonligini oshirish va moliya tizimiga bo’lgan ishonchni mustahkamlashning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Shodmonov, Sh. Sh. (2020). *Moliyaviy savodxonlik va uning iqtisodiy rivojlanishdagi o’rni*. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
2. Xolmuradov, R. X. (2021). Moliyaviy inklyuziya va iqtisodiy o’sish o’rtasidagi bog’liqlik. *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar*, 3(2), 45–54.
3. To’xtasinov, D. A. (2019). Aholining moliyaviy savodxonligini oshirish muammolari. *Moliyaviy tahlil*, 1(4), 33–40.

4. Abdullayev, M. Q. (2022). Raqamli moliya va moliyaviy savodxonlik. *Bank ishi*, 2, 18–25.
5. Karimov, X. N. (2020). Moliyaviy inklyuziya va kambag'allikni qisqartirish. *Iqtisodiy islohotlar*, 4, 60–68.
6. Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2014). The economic importance of financial literacy. *Journal of Economic Literature*, 52(1), 5–44.
7. Demirgüç-Kunt, A., & Klapper, L. (2012). Measuring financial inclusion. *The World Bank Policy Research Working Paper*, No. 6025.
8. Beck, T., Levine, R., & Demirgüç-Kunt, A. (2007). Finance, inequality and the poor. *Journal of Economic Growth*, 12(1), 27–49.
9. OECD. (2018). *OECD/INFE toolkit for measuring financial literacy*. Paris: OECD Publishing.
10. World Bank. (2020). *Financial consumer protection and literacy*. Washington, DC.
11. Allen, F., Demirgüç-Kunt, A., Klapper, L., & Pería, M. S. M. (2016). The foundations of financial inclusion. *Journal of Financial Intermediation*, 27, 1–30.
12. Klapper, L., Lusardi, A., & Panos, G. A. (2013). Financial literacy and its consequences. *Journal of Banking & Finance*, 37(7), 2247–2262.
13. Abdullaev Munis Kurbonovich, & Kungratov Ilmurod Kuzibay ugli. (2025). DATA SCIENCE-BASED APPROACHES TO AI-GENERATED CONTENT DETECTION AND THEIR IMPLICATIONS FOR THE ADVANCEMENT OF PEDAGOGICAL EDUCATION IN THE CONTEXT OF DIGITAL TRANSFORMATION. *Economics and Innovative Technologies*, 13(7), 58–68. https://doi.org/10.55439/EIT/vol13_iss7/734
14. Abdullaev Munis Kurbonovich, & Kungratov Ilmurod Kuzibay ugli. (2025). DATA SCIENCE-DRIVEN APPROACHES TO IDENTIFYING AI-GENERATED CONTENT: MACHINE LEARNING AND NLP MODELS FOR ACADEMIC INTEGRITY AND DIGITAL TRANSPARENCY. *Economics and Innovative Technologies*, 13(5), 131–140. https://doi.org/10.55439/EIT/vol13_iss5/724
15. Abdullaev Munis Kurbonovich, Urozboev Khayrulla Murodboy ugli, & Kungratov Ilmurod Kuzibay ugli. (2025). INTEGRATING INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES WITH DATA SCIENCE FOR THE DEVELOPMENT OF NATIONAL ECONOMIC SECTORS. *Economics and Innovative Technologies*, 13(4), 83–93. https://doi.org/10.55439/EIT/vol13_iss4/701
16. Sh. Bobokulov and I. Kungratov, “Бизнес-анализ и оптимизация механизма коммерциализации научно-инновационных разработок организации,” *Muhandislik va Iqtisodiyot*, vol. 3, no. 1, pp. 7–12, 2025. doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14837564> .